
Національна академія наук України
Національний науково-природничий музей
Українське теріологічне товариство НАН України
Міністерство екології та природних ресурсів України

Праці Теріологічної Школи, випуск 4
Proceedings of the Theriological School, volume 4

Хохуля (*Desmana moschata*) в басейні Сіверського Дінця

За редакцією Ігоря Загороднюка

Київ, 2002

УДК 599.3 (477)

Хохуля (*Desmana moschata*) в басейні Сіверського Дінця

І. Загороднюк, О. Кондратенко, В. Домашлінець та ін. — Київ, 2002. — 64 с.
(Праці Теріологічної школи; Випуск 4).

Russian Desman (*Desmana moschata*) in the Siversky Donets Basin

(by I. Zagorodniuk, O. Kondratenko, V. Domashlinets etc.). — Kyiv, 2002. — 64 p.
(Proceedings of the Theriological School; Volume 4).

Розглянуто історію згасання та можливості відновлення популяції хохулі в заплавних озерах Донецького басейну. Огляд містить довідку про систематику, поширення та діагностику хохулі, опис її біологічних особливостей, факторів ризику та заходів охорони, історію дослідження виду на Дінці, опис цієї ріки та комплексу заплавних озер. Наведено і проаналізовано результати обстеження заплави у 2001 році і результати анкетування резидентів про знахідки хохулі в регіоні. Представлено рекомендації щодо розвитку ініціатив з відновлення популяції хохулі в басейні Дінця.

Рецензенти:

Віталій Форощук, кандидат біологічних наук (Луганський природний заповідник),
Ігор Мерзлікін, кандидат біологічних наук (Сумський педагогічний університет).

Редакційна колегія:

академік НАН України, доктор біол. наук В. Топачевський (голова),
доктор біол. наук В. Гайченко,
доктор біол. наук І. Смельянов (заступник голови),
кандидат біол. наук І. Загороднюк (науковий редактор),
доктор біол. наук М. Ковтун,
доктор біол. наук Ю. Крочко,
доктор біол. наук Л. Рековець.

Друкується за рішенням Ради теріологічного товариства НАНУ від 05.02.2002.
Видання здійснено за сприяння Посольства Королівства Нідерландів в Україні

© Українське теріологічне товариство НАН України, 2002

© І. Загороднюк, ідея, редагування, верстка

© І. Загороднюк, О. Кондратенко, В. Домашлінець, О. Байдак, Л. Шапошніков,
Ю. Дьяков: текст, довідкові матеріали

ISBN 966-02-0692-5 (серія)

ISBN 966-02-2477-X (Випуск 4)

Зміст

Передмова (<i>В. Домашлінець</i>)	5
Таксономія, ареал, діагностика (<i>І. Загороднюк</i>)	7
Таксономічна та історична довідка	7
Колишнє і сучасне поширення	8
Діагностика і ознаки виду	10
Огляд біології хохулі (<i>О. Байдак</i>)	12
Морфологічні та анатомічні особливості	12
Екологічні особливості виду	13
Репродуктивні особливості	15
Історія охорони, фактори ризику (<i>І. Загороднюк</i>)	16
Хохулеві заповідники на Дінці	16
Стан популяцій у суміжних басейнах	18
Заходи з охорони виду	19
Фактори ризику популяцій	21
Характеристика басейну Дінця (<i>О. Кондратенко</i>)	22
Загальна характеристика ріки	22
Характеристика заплави	23
Заплавні озера долини Дінця	24
Сучасний стан хохулевих угідь (<i>І. Загороднюк</i>)	25
Обстеження заплави: від Осколу до Деркулу	26
Якість хохулевих угідь	29
Анкета і техніка анкетування	31
Огляд повідомлень резидентів (<i>І. Загороднюк, О. Кондратенко</i>)	34
Верхня дільниця (Оскол–Жеребець)	34
Кремінська дільниця (Жеребець–Красна)	39
«Середня» дільниця (Красна–Айдар)	41
Кондрашівська дільниця (Айдар–Деркул)	43
Аналіз даних і пропозиції до Плану дій (<i>І. Загороднюк</i>)	46
Темпи згасання популяцій	46
Сучасний статус і причини згасання популяцій	48
Пропозиції до Плану дій	50
Довідкові матеріали	52
Звіт про експедицію на Донець 1970 року (<i>Л. Шапошников, Ю. Дьяков</i>)	52
Бібліографія щодо хохулі в Україні (<i>І. Загороднюк</i>)	58
Подяка	63

Contents

Foreword (<i>V. Domashlinets</i>)	6
Taxonomy, range, diagnostics (<i>I. Zagorodniuk</i>).....	7
Taxonomic and historical summary	7
Past and recent distribution	8
Diagnostics and characters of species	10
Survey of Desman biology (<i>O. Baidak</i>)	12
Morphological and anatomical features	12
Ecological peculiarities of species	13
Reproductive peculiarities	15
History of protection, factors of risk (<i>I. Zagorodniuk</i>)	16
Desman reserves in the Donets	16
State of populations in adjacent basins	18
Actions for species protection	19
Factors of risk for populations	21
Characteristics of the Donets basin (<i>O. Kondratenko</i>)	22
General characteristics of the river	22
Characteristics of the river floodplain	23
Floodplain lakes of the Donets valley	24
Modern state of Desman lands (<i>I. Zagorodniuk</i>)	25
Study of floodplain: from Oskol to Derkul	26
Quality of Desman habitats	29
Questionnaire and techniques of questioning	31
Review of communications from residents (<i>I. Zagorodniuk, O. Kondratenko</i>)	34
Upper section (Oskol to Zherebets river)	34
Kreminna section (Zherebets to Borova)	39
“Middle” section (Borova to Ajdar)	41
Kondrashivska section (Ajdar to Derkul)	43
Analysis of data and proposals to action plan (<i>I. Zagorodniuk</i>)	46
Tempos of population reduction	46
Modern state and causes of population reduction	48
Proposals to the Action Plan	50
Reference materials	52
Report about the Donets expedition of 1970 (<i>L. Shaposhnikov, Yu. Diakov</i>)	52
Bibliography on the Desman in Ukraine (<i>I. Zagorodniuk</i>)	58
Acknowledgements	63

ПЕРЕДМОВА

Хохуля руська — релікт фауни України. Колись доволі численний, цей вид протягом кількох останніх десятиліть став одним із найрідкісніших ссавців. Цей вид включено до Червоної книги України і Додатку II до Бернської конвенції. Рекомендація № 48 Постійного комітету Бернської конвенції заохочує держави ареалу вжити належних заходів щодо охорони і дослідження цього виду тварин.

Незважаючи на надання охоронного статусу, на переселення виду в нові місця, створення заповідних ділянок і заборону окремих форм природокористування, поточний стан популяцій хохулі в багатьох регіонах продовжує погіршуватися. Сьогодні складно назвати бодай одну благополучну популяцію хохулі. Особливо яскраво негативні процеси проявляються у периферійних популяціях, зокрема, на території України.

В Україні основним осередком поширення виду є заплавні озера середньої течії Сіверського Дінця та деякі суміжні ділянки донецького басейну. Саме тут на початку ХХ ст. були створені хохулеве господарство і Луганський природний заповідник. Проте за останні десятиліття нова інформація про хохулю в басейні Дінця майже не з'являлася.

У 1998 року авторами цього зведення розпочато збір даних про природну історію хохулі на Дінці, що включає аналіз літератури, опитування мешканців і оцінку якості колишніх хохулевих угідь. У 2001 році зоологи Інституту зоології НАНУ та Луганського природного заповідника здійснили експедицію в заплаву Дінця. Її головною метою стало обстеження заплавних озер, опитування резидентів про колишні знахідки виду та оцінка перспектив відновлення популяцій виду у басейні Дінця.

Дозвольте висловити подяку виконавцям проекту і авторам цього зведення за детальне дослідження природної історії хохулі на Дінці та узагальнення унікальної інформації про темпи редукції популяцій хохулі та масштаби зміни умов їхнього існування на Дінці.

Володимир Домашлінець, начальник відділу тваринного світу Управління біоресурсів Міністерства екології та природних ресурсів України

FOREWORD

Russian Desman is a relic of Ukrainian fauna. Abundant in the past, this species has become one of the most rare mammals during few last decades. This species was included into the Red Data Book of Ukraine as well as Appendix II of the Bern Convention. Recommendation No. 48 of the Standing Committee of the Bern Convention encourages the Range States to undertake proper measures for protection and study of the species.

In spite of assigning the conservation status, introductions of this species in new areas, reservation of some nature territories, and prohibition of some forms of nature exploitation, the populations of *Desmana* have been continuously declined in many regions. Today, it is difficult to identify at least one safe Desman population. Peripheral populations show especially negative processes and in the territory of Ukraine in particular.

In Ukraine, the main habitat of the species is floodplain lakes the middle flow of the Siversky Donets River and some adjacent areas of the river basin. Just here, in the beginning of the 20th century, there were established the Desmanian farm and the Lugansk Nature Reserve. However, no new information about Desman in the Donets has appeared during last decades.

In 1998, the authors of that book has started the collection of the data on the natural history of Desman in the Donets basin, including analysis of literature, questioning of residents, and estimation of quality of recent Desman habitats. In the year 2001, the scientists of Institute of Zoology and Lugansk Natural Reserve had organised the expedition in the Donets floodplain. Its main goal was study of floodplain lakes, questioning of residents about recent records of the species and analysis of prospects on rehabilitation of Desman in the Donets Basin.

Let us thank the participants of the project and authors of this issue for detailed study of natural history of *Desmana* in the Donets Basin and collection of unique information on declining rate of *Desmana* population as well as changes of Desman habitats in the Donets Basin.

*Volodymyr Domashlinets, Head of Fauna Division, Department of bioresources,
Ministry of the Environment and Natural Resources of Ukraine*